

Universitatea Babeș – Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Departamentul de Filosofie

Filosofia dialogului și criza comunicării în gândirea lui Martin Buber

**Teză de doctorat
Rezumat**

Îndrumător,
Prof. Univ. Dr. Aurel Codoban

Doctorand,
Iuga (căs. Grad) Iulia

2012

Contents

Introducere	Error! Bookmark not defined.
Partea I. Premisele filosofiei dialogului. De la pathos la ethos	Error! Bookmark not defined.
1.2. Influențe.....	Error! Bookmark not defined.
<i>Influențe filosofice</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Simmel și sociologia formală</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Misticismul</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Hasidismul</i>	Error! Bookmark not defined.
1.2.Filosofia realizării: schiță pentru Eu și Tu.....	Error! Bookmark not defined.
Partea a II a. Articularea principiului dialogului	Error! Bookmark not defined.
2.1. Trecerea spre sfera interumanului	Error! Bookmark not defined.
<i>Dualitatea vieții umane</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Imedialitate</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Ontologia lui între</i>	Error! Bookmark not defined.
2.2 Regiunile relației.	Error! Bookmark not defined.
<i>Relația cu natura. Ecologismul buberian</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Relația cu formele spirituale. Teoria estetică buberiană</i>	Error! Bookmark not defined.
2.3. Antropologia filosofică.....	Error! Bookmark not defined.
<i>Problema omului</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Distanță și relație</i>	Error! Bookmark not defined.
2.4. Bine și rău în filosofia dialogului.	Error! Bookmark not defined.
<i>Etic și religios</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>O definiție antropologică a binelui și răului</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Problema normei</i>	Error! Bookmark not defined.
2.5. Filosofia dialogului și etica grijii: perspective asupra interumanului.....	Error! Bookmark not defined.
Partea a III a. Relația cu Absolutul	Error! Bookmark not defined.
3.1. Eternul Tu	Error! Bookmark not defined.
<i>Sfera interumanului și relația cu Absolutul</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Religiozitate și “istorie obiectivă a lui Dumnezeu”</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Religiozitate și filosofie</i>	Error! Bookmark not defined.
3.2. Două paradigme ale credinței	Error! Bookmark not defined.
<i>Dualitatea credinței</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Paulianismul contemporan</i>	Error! Bookmark not defined.
Partea a IV a. Comunitate și comunicare în criză	Error! Bookmark not defined.

4.1.Criza sferei lui <i>între</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Comunitate și alienare</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Educație și/pentru comunitate</i>	Error! Bookmark not defined.
4.2.Filosofia dialogului, comunicare și comunități virtuale	Error! Bookmark not defined.
<i>Comunicarea mediată de tehnologie</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Comunități virtuale</i>	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie	11
Bibliografie primară:	11
Bibliografie secundară:	11

Cuvinte cheie: Martin Buber, dialog, relație, Eu-Tu, Eu-Acela, misticism, hasidism, antropologie filosofică, interuman, sfera lui *între*, etică ecologică, etica grijii, religie, religiozitate, comunitate, criză, comunicare mediată de computer, comunități virtuale.

Lucrarea de față propune o analiză a gândirii lui Martin Buber cu scopul de a prezenta evoluția concepției sale asupra naturii dialogice a vieții umane, pornind de la primele scrieri din perioada pre-dialogică, dinaintea apariției volumului *Eu și Tu* (1923) până la perioada matură a filosofiei dialogului. Un alt obiectiv al demersului nostru este evidențierea deschiderilor pe care filosofia dialogului propusă de Buber le permite înspre domenii precum etica ecologică, etica grijii sau studiile internetului, în contextul larg al crizei comunicării pe care Buber o desemnează cu sintagma criza sferei lui *între*.

În investigarea terenului din care se va dezvolta filosofia matură a dialogului, analizăm influența pe care Kant și Nietzsche au exercitat-o asupra tânărului Buber, influența sociologiei formale a lui Georg Simmel, interesul lui Buber față de misticism și modul în care acest interes evoluează în opera buberiană, precum și relația pe care filosoful evreu a dezvoltat-o pe perioada întregii vieți cu hasidismul.

Analizăm mai apoi modul în care se articulează viziunea buberiană despre natura relațională a ființei umane în filosofia matură a dialogului. În această parte a demersului nostru, facem apel la diferite chei de lectură a concepției lui Buber, oferite de ontologia sferei lui *între*, de antropologia filosofică și de concepția etică dezvoltată de Buber în perioada de maturitate a gândirii sale filosofice. Pornind de la fundalul oferit de filosofia dialogului, încercăm o explorare a dimensiunii etice a comunicării mediate de computer și a grupurilor fundamentate pe acest tip de comunicare.

Așadar, prima parte a lucrării se concentrează pe perioada timpurie a gândirii buberiene, cu scopul de a crea un tablou a ceea ce constituie premisele gândirii dialogice. Luând ca punct de plecare afirmația lui Paul Mendes-Flohr, care consideră că în gândirea lui Buber se constată o trecere de la pathos înspre ethos, analizăm primele formulări ale principiului dialogului, pornind de la perioada mistică, făcând referire la influențele suferite de Buber în această perioadă, ajungând astfel la filosofia realizării.

Miza acestei prime părți a lucrării este demonstrarea faptului că *Eu și Tu*, punctul central al gândirii filosofice buberiene, este rezultatul unei perioade de evoluție care cuprinde trei stadii: stadiul mistic, stadiul existențialist și stadiul dialogic, stadii care sunt legate de preocuparea lui Buber pentru unitate: unitatea totalității Ființei, unitatea ființei individuale și unitatea dintre ființe.

Primul subcapitol al acestei părți analizează influențele kantiană și nietzscheană asupra tânărului Buber. Afirmăția lui Steven T. Katz conform căreia "...gândirea dialogică a lui Buber este o varietate de metafizici neo-kantiene," constituie punctul de plecare al demersului nostru. Astfel, amintim în analiza noastră, pe de o parte, poziția care afirmă kantianismul lui Buber, reflectat de paralela dintre cuvintele fundamentale Eu-Tu, Eu-Acela și distincția kantiană noumen-fenomen și, pe de altă parte, poziția, reprezentată de Lawrence Perlman care consideră că doar o analiză structurală a filosofiei lui Buber duce la concluzia similarității cu Kant și că este nevoie de o raportare la gândirea buberiană în ansamblul ei.

Cel care a surprins cel mai bine spiritul epocii lui Buber, Nietzsche, a exercitat asupra filosofului evreu o influență covârșitoare. Analizăm în această parte relația pe care Buber însuși a descris-o ca una de "posedare" subliniind influența pe care Nietzsche a exercitat-o asupra lui Buber, precum și critica pe care Buber o aduce filosofiei nietzscheene.

Subcapitolul *Simmel și sociologia formală* urmărește să arate importanța sociologiei formale a lui Georg Simmel în conturarea concepției buberiene referitoare la sfera interumanului. Influența lui Simmel asupra conceptului de interuman așa cum este el descris de Buber, se resimte în faptul că acesta desemnează o realitate ontologică, realizată în interacțiune. Definiția lui Simmel - societatea ca o serie de interacțiuni - îi inspiră lui Buber o nouă perspectivă asupra reconstrucției sociale și marchează decisiv filosofia matură a dialogului.

În continuare, în investigația premiselor filosofiei buberiene a dialogului ne referim la un element esențial în constituirea gândirii filosofului evreu: relația cu misticismul. Analizăm concepția timpurie a lui Buber despre misticism în contextul influenței panteismului mistic al Noii Comunități (un cerc fondat de frații Heinrich și Julius Hart în 1900 în Berlin) și urmărim modul în care se regăsesc, în filosofia matură a dialogului, urmele ale acestui misticism timpuriu: principium individuationis rămâne implicit în epistemologia sa, categoriile misticismului său - prezența, inefabilitatea, imedialitatea - precum și preocuparea pentru unitatea personală și realizarea adevărului, deși radical reinterpretate, se regăsesc în filosofia de după apariția volumului *Eu și Tu*, constituind ceea ce Buber caracterizează ca fiind misticismul realist și activ.

Despre gândirea filosofică a lui Buber se poate spune că este o traducere în concepte filosofice a ideilor și motivelor literaturii hasidice. Ultima parte a acestui subcapitol investighează tocmai abordarea buberiană a hasidismului așa cum evoluează în și împreună cu ansamblul gândirii sale. Evoluția interpretării buberiene a hasidismului, de la primele analize care accentuează extazul mistic și unitatea sinelui, spre evidențierea ideii de comunitate și de relație cu alteritatea din perioada de maturitate, se înscrie pe axa pe care Mendes-Flohr o

descrie ca trecerea de la pathos la ethos în gândirea lui Buber. Demersul nostru din această parte urmărește să demonstreze faptul că, după cum arată și Moshe Idel, interesul lui Buber față de hasidism trebuie conceput ca parte integrantă a gândirii sale filosofice. În analiza mișcării hasidice el este interesat inițial de aspectele experiențiale, îndreptându-se ulterior spre o abordare dialogică.

În continuare, analizăm punctul de trecere de la perioada pre-dialogică spre filosofia matură a dialogului, reprezentat de filosofia realizării. În acest sens, ne referim la cele cinci dialoguri care alcătuiesc volumul *Daniel: Dialogues on Realization* (1913). Acest volum marchează în cadrul evoluției gândirii buberiene tranziția de la misticismul panteistic la o viziune existențialistă dialogică a relației dintre om și Dumnezeu. În această etapă, Buber duce mai departe ideea unității esențiale și, în același timp, se îndepărtează de unitatea extazului apropiindu-se de unitatea existenței realizată prin includerea vieții de zi cu zi.

Articularea principiului dialogului reprezintă subiectul celei mai importante părți a lucrării, partea a doua, în care analizăm primele formulări ale acestuia precum și evoluția sa în perioada de maturitate a filosofiei dialogului. În această parte, noțiunea centrală a gândirii buberiene, sfera lui *între*, reprezintă elementul catalizator al investigației. Analizăm în această etapă a demersului nostru distincția care fundamentează opera centrală a gândirii buberiene, *Eu și Tu*, și anume distincția dintre cuvintele fundamentale Eu-Tu și Eu-Acela.

Un alt punct al analizei din acest subcapitol se concentrează pe poziția critică a lui Nathan Rotenstreich față de ambivalența lui Buber vis-à-vis de atitudinea reflexivă, mai precis, pe constatarea că abordarea propusă de Buber nu doar pornește de la datele imediate, ci încearcă să rămână în sfera acestora, negând nevoia de explicație, precum și ceea ce acest proces implică: un observator, un cadru conceptual, care depășește datele experienței inerente relației Eu-Tu.

Sferele relației - viața cu natura, viața cu semenii și viața cu ființele spirituale marchează o distincție fundamentală în gândirea filosofică a lui Buber, dezvoltată, în lucrarea de față, pe de o parte, în paralela pe care o facem între concepția lui Buber privind relația cu natura și etica mediului înconjurător, și, pe de altă parte, în subcapitolul care tratează teoria estetică buberiană.

Subcapitolul *Relația cu natura. Ecologismul buberian* pornește de la afirmația lui Peter Atterton care, în urma analizei comparative între Buber și Lévinas privind concepția celor doi față de relația dintre om și natură, afirmă că extinderea relației autentice dincolo de sfera umană reprezintă un punct major în gândirea lui Buber. Viziunea lui Buber asupra relației autentice cu natura stă la baza unei abordări distincte în cadrul eticii mediului înconjurător, numită de Alvin

Lim, „ecologism buberian”. Ecologismul buberian se distinge, consideră Lim, de triada clasică (etica virtuții, consecventialism și deontologie) triadă caracterizată de o perspectivă reducționistă și propune, o viziune non-reducționistă, care cuprinde toate aspectele, incluzând stările mentale raționale și non raționale ale agentului moral, actul în sine și consecințele care derivă din acest act. Analizăm concepția lui Buber asupra relației autentice cu natura comparativ cu conceptul heideggerian de Ge-stell, mergând mai apoi, înspre aria largă a eticii ecologice în care Alvin Lim situează și perspectiva buberiană.

Următorul subcapitol cuprinde analiza teoriei estetice buberiene și a modului în care aceasta evoluează în cadrul concepției lui Buber. Demersul nostru din această parte se coagulează în jurul ideii că gândirea buberiană asupra artei s-a dezvoltat într-o strânsă legătură cu filosofia dialogului. Buber concepe arta ca o capacitate fundamentală de a întâlni lumea, mai degrabă decât ca având doar o funcție simbolică și depășește astfel viziunea reprezentatională asupra artei.

În continuare, analiza noastră se oprește asupra sarcinii fundamentale pe care Buber însuși și-o propune: formularea unei antropologii filosofice. Antropologia filosofică propusă de Buber se vrea un demers critic și revizionist care accentuează faptul că o știință filosofică a omului trebuie să ofere acces la realitatea umană, ca realitate a unei ființe prin natura sa relațională. Viziunea conform căreia omul este o ființă prin esența sa dialogică, marchează puternic antropologia filosofică buberiană. Philip Wheelwright semnalează o dublă manevră realizată de Buber. Mai întâi, este vorba de conceperea omului nu în termeni de substanță, ci de relație; mai apoi, de specificarea tipului de relație la care se referă. Această poziție este regăsită pe parcursul celei mai relevante încercări de formulare a unei teorii antropologice a filosofului evreu, eseul *What is Man?* (1938). Analiza acestui eseu reprezintă o parte importantă în demersul nostru datorită rolului major pe care îl are în conturarea concepției buberiene asupra științei despre om ca ființă relațională.

Trecem mai apoi la analiza probabil a celui mai important eseu al lui Buber dintre cele publicate după cel de-al doilea război mondial, *Distance and relation* (1951), care propune o reconsiderare dintr-o perspectivă mai degrabă epistemologică a dimensiunii sociale a vieții umane. Acest moment semnaleză în evoluția gândirii antropologice buberiene o tendință de interpretare mai activă a relațiilor interumane, Buber introducând noi termeni (distanțarea primară, confirmare, imaginarea realului etc.) în teoria sa antropologică, cu scopul de a reduce din ambiguitatea conceptului de relație, esențială în dezvoltarea unei noi antropologii filosofice.

În continuare, concepția lui Buber privind natura relațională a omului este analizată din perspectiva teoriei etice, care este formulată în jurul a doi poli: unul etic și unul religios. Buber

descrie valorile morale ca o realitate ontologică descoperită în relația cu Absolutul. Întâlnirea cu vocea originară a da-ului și a nu-ului nu poate fi înlocuită de nicio întâlnire cu sine însuși, spune Buber. Analizăm în această fază a demersului nostru raportul dintre etic și religios, mai precis modul în care antropologia filosofică și filosofia religiei converg în conturarea eticii buberiene. Conceptele fundamentale pentru teoria etică a lui Buber precum decizie, și conceptele implicate de acesta - direcție, posibilitate - , sunt analizate subliniind faptul că în conceptul de decizie se regăsește miza alegerii morale pentru omul dialogic și cheia înțelegerii binelui și răului în gândirea lui Buber. Pornind de la ideea esențială pentru viziunea lui Buber conform căreia sensul și fundamentul ontologic al binelui este voința lui Dumnezeu, identificăm aspectele problematice ale teoriei etice buberiene: fundamentarea eticii pe religie, contradicția dintre pretenția de validitate absolută pe care o conferă etica religioasă comandamentelor morale particulare și plasarea situației morale autentice în sfera intimă a deciziei personale, exagerarea caracterului unic al situațiilor etice, ambiguitatea și contradicția în ceea ce privește problema normelor.

Analiza teoriei etice formulată de Buber evidențiază, pe de o parte, modul în care se conturează în acest cadru sfera interumanului în gândirea filosofică buberiană și, pe de altă parte, aspectele problematice ale viziunii buberiene. Plecând de la acest fundal, trasăm o paralelă între teoria etică buberiană și etica grijii, așa cum e conturată ea în special în lucrările lui Carol Gilligan și Nel Noddings, accentuând ideea că etica grijii, poate fi ușor comparată și, după unii autori chiar suplimentată, în sensul furnizării de argumente sau de noi perspective, de filosofia dialogului. Alăturarea abordării lui Buber și a teoriei eticii grijii este un demers justificat în lumina accentelor postmoderne pe o nouă moralitate, pe anti-fundaționalism și anti-raționalism.

Partea a treia a lucrării pornește de la premisa că orice studiu despre Martin Buber trebuie să recunoască importanța fundamentală a credinței sale ca evreu pentru gândirea sa filosofică, religioasă și sociologică și tratează dimensiunea religioasă a gândirii buberiene. Principiul dialogului care, în viziunea buberiană, fundamentează viața ființei umane nu poate fi conceput fără referire la relația sa cu Absolutul. Cadrul discuției din acest capitol este asigurat, pe de o parte, de ideea naturii dialogice a vieții umane, și, pe de altă parte, de faptul că experiența religioasă este prezentată de către filosoful evreu ca având drept trăsătură esențială caracterul personal. Astfel, punem în discuție distincțiile esențiale pentru filosofia buberiană între religiozitate și religie și religiozitate și filozofie, precum și distincția dintre două tipuri de credință emunah și pistis, reprezentate de iudaism respectiv, de creștinism.

Partea a patra propune o lectură diferită a filosofiei dialogului, subliniind, alături de aspectul ontologic și teologic, pe cel social. Buber adoptă o strategie deconstructivistă și realizează o critică conceptuală justificată de faptul că, în viziunea lui, conceptele abstracte nu oferă acces la realitate, ele trebuind să fie testate în miezul experienței existențiale pentru a determina dacă și în ce măsură sunt conforme cu aceasta. Sub influența lui Ferdinand Tönnies, Buber consideră că sociologia nu trebuie să se limiteze doar la descrierea fenomenelor sociale, ci trebuie să fie angajată într-o critică a formelor sociale. Analiza noastră se axează în această parte pe concepția lui Buber privind alienarea care caracterizează viața omului modern, concepție care vine să aducă noi perspective asupra conceptului de comunitate așa cum este el constituit în filosofia dialogului, precum și asupra modului în care comunicarea și comunitatea sunt reconfigurate în contextul dezvoltării internetului.

Primul subcapitol al părții a patra tratează concepția lui Buber despre comunitate fundamentată în presupuziția că omul este o ființă dialogică. Puternic influențat de viziunea anarhistă a prietenului său, Gustav Landauer, Buber descrie societatea ca pe o rețea de comunități individuale, descentralizate, și o opune statului, pe care îl concepe ca pe un sistem de relații bazate pe putere și impunere ce reprezintă o amenințare la adresa libertății umane. Conceptului buberian de comunitate are un caracter puternic evaziv, Buber, descriind comunitatea mai degrabă în termeni de deschidere decât de intimitate. Acest caracter care se datorează, după cum menționează și Silberstein, notelor existențialiste și opoziției față de structură, permite deschiderea către noile forme de comunitate găzduite de lumea online.

Analizăm de asemenea modul în care Buber prezintă alienarea caracteristică societății moderne, ca înrădăcinată în modurile fundamentale ale interacțiunii umane, precum și teoria despre educație, așa cum o concepe Buber, ca educație pentru comunitate.

În ultima parte a lucrării propunem o investigație pentru care filosofia dialogului se constituie ca punct de plecare, ca un criteriu conceptual și ca un fundal etic. În contextul noii tematizări a comunicării ca relație și al dezvoltării tehnologiei comunicaționale, ne propunem o analiză, în cadrul larg constituit de filosofia dialogului, a comunicării mediate de computer (CMC) și a grupurilor care se fundamentează pe acest tip de comunicare.

Investigația conceptului de comunitate în gândirea lui Martin Buber, cu accentul pe ideea alienării, constituie un bun punct de pornire pentru analiza conceptului de comunitate în contextul culturii digitale. Perspectiva filosofiei dialogului ca punct de plecare pentru o analiză a comunicării mediate de computer și mai apoi a comunităților care se fundamentează pe acest tip de comunicare este justificată prin faptul că ridică probleme și evidențiază nuanțe care pot fi valorificate în teoretizarea unei arii de studiu recente, așa cum sunt studiile internetului. În

virtutea faptului că Buber este un teoretician al crizei comunității, considerăm că gândirea sa permite deschiderea către o analiză critică a comunicării și a comunităților online.

Demersul nostru din acest punct al lucrării pornește de la analiza propusă de Amit Pinchevsky a comunicării mediate de computer din perspectiva eticii relaționale, și urmărește evidențierea, din perspectiva filosofiei buberiene a dialogului, dificultăților de natură etică prezente la diferite niveluri, cum ar fi prezența controlabilă, suspendarea surprizei relației sau identitatea fantomatică a părților implicate în relațiile online. Subcapitolul următor, ca o extrapolare a analizei comunicării mediate de computer, se axează pe conceptul de comunitate virtuală și încearcă să marcheze deschiderile pe care cadrul filosofiei dialogului le permite. Abordarea comunicării mediate de computer și a comunităților fundamentate pe acest tip de comunicare din perspectiva pe care o oferă filosofia dialogului a lui Martin Buber evidențiază, pe de o parte, dificultățile pe care acest tip de comunicare le ridică, comunicarea mediată de computer apărând ca un simptom al crizei sferei interumanului, și, pe de altă parte, ideea că internetul poate conține posibilitatea unui nou tip de comunitate. Astfel, în funcție de modul în care comunitățile online se dezvoltă, internetul se promite pe sine un spațiu în care anarhia morală a unei lumi deja afectată de individualismul radical poate fi depășită.

Dincolo de analiza evoluției filosofiei dialogului, de la primele forme dezvoltate în cadrul filosofiei realizării, spre forma matură, dezvoltată spre sfârșitul vieții lui Buber, demersul nostru urmărește evidențierea caracterului gândirii buberiene, ca o gândire care reușește să combine în mod paradoxal, ceea ce numim astăzi deconstructivism cu continua căutare a valorilor ultime. Amintim în această parte finală a lucrării noastre analiza pe care S. N. Eisenstadt o face deconstructivismului lui Buber, prezentat ca un gânditor care a înțeles fluiditatea tendințelor moderne și a preferat-o solidității statice caracteristică totalitarismului și instituțiilor tehnocratice contemporane. Răspunsul pe care Buber îl dă problemei postmoderne, răspuns care explică atenția de care gândirea lui se bucură azi, este paradoxala alternare a societății între granițele rigide și fluiditatea continuă. Continua căutare a valorii, mai mult decât găsirea unei soluții imbatabile, în forma unui cadru social rigid sau a unei gândiri filosofice închise și definitive, reprezintă pentru Buber modul de a transcende nesiguranța caracteristică vieții contemporane.

Bibliografie

Bibliografie primară:

1. Buber Agassi, Judith (ed.) – *Martin Buber on Psychology and Psychotherapy. Essays, Letters and Dialogues*, Syracuse University Press, 1999
2. Buber, Martin – *A Believing Humanism. My Testament, 1902 – 1965*, New York, Humanity Books, 1990
3. Buber, Martin – *Between Man and Man*, Kegan Paul London, 1947
4. Buber, Martin – *Daniel. Dialogues on Realization*, New York, McGraw – Hill Book Company, 1965
5. Buber, Martin – *Eclipse of God. Studies in the Relation Between Religion and Philosophy*, Humanities Press International, New York, 1957
6. Buber, Martin – *Ecstatic Confessions*, Syracuse University Press, 1996
7. Buber, Martin – *Eu și Tu*, București, Humanitas, 1992
8. Buber, Martin – *Good and Evil*, New Jersey, Prentice Hall, 1997
9. Buber, Martin – *Hasidism and Modern Man*, New York, Horizon Press, 1958
10. Buber, Martin – *On Intersubjectivity and Cultural Creativity*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992
11. Buber, Martin – *On Judaism*, Schocken Books, New York, 1989
12. Buber, Martin – *On Zion. The History of an Idea*, Syracuse University Press, 1984
13. Buber, Martin – *Povestiri hasidice*, București, Univers, 1998
14. Buber, Martin – *The Knowledge of Man. Selected Essays*, New York, Humanities Press, 1988.
15. Buber, Martin – *Paths in Utopia*, New York, Syracuse University Press, 1996
16. Buber, Martin – *Pointing the Way*, New York, Harper & Brothers, 1957
17. Buber, Martin – *Povestirile Rabinului Nahman*, București, Hasefer, 1998
18. Buber, Martin *Two Types of Faith*, London, Routledge & Kegan Paul, 1951
19. Buber, Martin, *Israel and the World. Essays in a time of Crisis*, New York, Syracuse University press, 1997
20. Buber, Martin, *On Judaism*, New York, Schocken Books, 1996
21. Glatzer, Nahum N. (ed.), *On the Bible. Eighteen Studies by Martin Buber*, New York, Schocken Books, 1968
22. Glatzer, Nahum N.; Mendes-Flohr, Paul (eds.) – *The Letters of Martin Buber. A Life of Dialogue*, New York, Syracuse University Press, 1996
23. Herberg, Will, *The Writings of Martin Buber*, New York, Meridian Books, 1956

Bibliografie secundară:

1. Allentuck, Marcia – *Martin Buber's Aesthetic Theories: Some Reflections*, în *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 30, No. 1, 1971
2. Amitai, Etzioni – *Communitarian Elements in Select Works of Martin Buber*, în *The Journal of Value Inquiry*, No. 33, July, 1999
3. Atterton, Peter; Calarco, Matthew; Friedman, Maurice (eds.) – *Levinas and Buber. Dialogue and Difference*, Pennsylvania, Duquesne University Press, 2004

4. Avnon, Dan, *Martin Buber. The Hidden Dialogue*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers. Inc., 1998
5. Baevas, Beavin; Hutchinson, Sara; Kenwood, Christine; Hunt, Deborah - *Using Face-to-face Dialogue as a Standard for Other Communication Systems* în *Canadian Journal of Communication*, vol. 22, No 1, 1997
6. Bertman, Martin A.– *Buber: Mysticism without Loss of Identity*, în *Judaism*, New York, Winter 2002, Vol. 49, Issue 1
7. Biemann, Asher D., *The Martin Buber Reader. Essential Writings*, New York, Palgrave MacMillan, 2002
8. Birnbaum Ruth – *The Uniqueness of Martin Buber*, în *Modern Age*, vol. 40. Issue 4, 1998
9. Branson, Roy– *The Individual and the Commune : A Critique of Martin Buber's Social Philosophy*, în *Judaism*, No. 93, Vol. 24, Winter, 1975
10. Breton, Philippe – *Cultul Internetului. O amenințare pentru legătura socială?*, București, Coresi, 2000
11. Codoban, Aurel – *Imperiul comunicării. Corp, imagine și relaționare*, Cluj Napoca, Ideea, 2011
12. Codoban, Aurel– *Comunicare și negociere în afaceri*, Cluj Napoca, Risoprint, 2007
13. Cohen, Arthur A. – *Martin Buber*, New York, Hillary House, 1957
14. Consalvo, M. and Ess, Ch. (eds.), *The Handbook of Internet Studies*, Blackwell Publishing, 2011
15. Friedman, Maurice – *Martin Buber. The Life of Dialogue*, Chicago, The University of Chicago Press, 1956
16. Friedman, Maurice – *Martin Buber's Life and Work*, Detroit, Wayne State University Press, 1988
17. Friedman, Maurice, *Martin Buber's Influence on Twentieth Century Religious Thought*, în *Judaism*, Vol. 34, No. 4, 1985
18. Friedman, Maurice, *Martin Buber's View of Biblical Faith*, în *Journal of Bible and Religion*, Vol 22, No. 1, 1954
19. Frunză, Mihaela (coord.)- *Fetele toleranței*, Ed. Fundației AXIS, Iași, 2003
20. Frunză, Sandu – *Filosofie și religie*, Cluj – Napoca, ed. Limes, 2001
21. Frunză, Sandu – *Iubirea și Transcendența*, Cluj - Napoca, Dacia, 1999
22. Genler, Ken, Thornton, Sara - *The Subcultures*, Routledge, London and New York, 1997
23. Gilligan, Carol – *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, 2003
24. Gordon, Haim – *The Heidegger – Buber Controversy. The Status of I and Thou*, Westport, Greenwood Press, 2001
25. Graham, Gordon– *The Internet. A Philosophical Inquiry*, London and New York, Routledge, 1999
26. Grundy, A.; Kohler, D.; Oechtering, V.; Petersen U. – *Women, work and computerization: spinning a web from past to future*, New York, Springer, 1997.
27. Heidegger, Martin – *Originea operei de artă*, București, Humanitas, 1995
28. Horwitz, Rivka – *Buber's Way to I and Thou*, New York, The Jewish Publication Society, 1988
29. Idel, Moshe– *Hasidism- între extaz și magie*, București, Hasefer, 2001
30. Johannsen, Richard L.– Nel Noddings'uses of Martin Buber's Philosophy of Dialogue, în *The Southern Communication Journal*;Vol. 65, Nr. 2-3, 2000
31. Jones, Steven (ed.), *Virtual Culture. Identity and Communication in Cybersociety*, London, Sage, 2002

32. Jones, Steven (ed.) – *Cybersociety 2.0. Revisiting Computer Mediated Communication and Community*, Sage Publications, 1998
33. Jospe, Eva – *Encounter: The Thought of Martin Buber*, în *Judaism*, Vol. 27, Nr. 2, 1978
34. Kalman, Yaron– *Martin Buber*, in *Perspectives: revue trimestrielle d'éducation comparée*, Paris, UNESCO, vol. XXIII, nr. 1-2, 1993
35. Kaplan, Edward K. - *Martin Buber and the Drama of Otherness: The Dynamics of Love, Art and Faith*, în *Judaism*, vol. 27, nr. 2, 1978
36. Katz, Steven T. – *Post – holocaust Dialogues. Critical Studies in Modern Jewish Thought*, New York University Press, 1983
37. Kaufman E., William– *The Mysticism of Martin Buber: An Essay On Methodology*, în *Judaism*, Vol. 27, Nr. 2, 1978
38. Kegley, Charles W.– *Martin Buber's Ethics and the Problem of Norms*, în *Religious Studies*, Vol. 5, Nr. 2, 1969
39. Kevin Morris – *Martin Buber and the Eclipse of God*, în *The Examined Life On - Line Philosophy Journal*, vol. 2, nr. 6
40. Koehn, Daryl – *Rethinking Feminist Ethics. Care, Trust and Empathy*, London, New York, Rutledge, 2001
41. Kohanski, Alexander S.– *Martin Buber's Philosophy of Interhuman Relation*, London and Toronto: Associated University Press, 1982
42. Langton, Daniel R., *The Myth of the 'Traditional View of Paul' and the Role of the Apostle in Modern Jewish-Christian Polemics* în *Journal for the Study of the New Testament*, 28.1, 2005
43. Lawley, Elisabeth Lane - *Computers and the Communication of Gender-*
www.personal.si.umich.edu
44. Levinas, Emmanuel – *Proper Names*, Standford University Press, 1996
45. Lievrouw, L. A. & Livingstone, S. (eds.), *Handbook of new media: Social shaping and consequences of ICTs*. London, Sage, 2004
46. Lim, Alvin – *Buberian Environmentalism: Towards an Environmental Ethics of Dialogue*, VDM Verlag, 2009
47. Lim, Alvin – *Buberian Environmentalism*, <http://www.touroinstitute.com/Religion%20and%20Ecology.pdf>
48. Manovich, L. - *The Language of New Media* Massachusetts, MIT Press, 2002
49. Mayhall, C. Wayne, Mayhall, B. Timothy – *On Buber*, Wadsworth, Thomson Learning, 2004
50. McQuail, Denis - *Comunicarea*, Iași, ed. Institutului European, 1999
51. Mendes- Flohr, Paul, *Martin Buber. A Contemporary Perspective*, Jerusalem, Syracuse University Press, 2002
52. Mendes-Flohr, Paul - *From Mysticism to Dialogue. Martin Buber's Transformation of German Social Thought*, Detroit, Wayne State University Press, 1989
53. Moore, Donald J., *Martin Buber: Prophet of Religious Secularism*, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1974
54. Noddings, Nel – *Starting at Home. Caring and Social Policy*, London, University of California Press, 2002
55. Novak, David, *The Quest for Jewish Jesus*, în *Modern Judaism*, Vol. 8, No. 2. May, 1988.
56. Perlman, Lawrence– *Buber's anti kantianism*, în *Association for Jewish Studies*, vol. 15, no. 1, Spring 1990
57. Pinchevski, Amit – *Ethics on the Line*, în *Southern Communication Journal*, Vol. 68, Nr. 2, 2003

58. Richard L Johannesen - *Nel Noddings's uses of Martin Buber's philosophy of dialogue*, în *The Southern Communication Journal*; Vol. 65, Nr. 2-3 Winter 2000
59. Ronald C. Arnett – *Communication and Community. Implications of Martin Buber's Dialogue*, Southern Illinois University Press, 1986
60. Rotenstreich, Nathan – *Immediacy and its Limits. A study in Martin Buber's Thought*, Harwood Academic Press, 2009
61. Rothschild, Fritz A., *Jewish Perspectives on Christianity*, New York, Continuum, 1996
62. Rudavsky, T. M. (ed.) – *Gender and Judaism. The Transformation of Tradition*, New York, New York University Press, 1995
63. Scheler, Max– *Problema omului în cosmos*, Bucuresti, Paralela 45, 2003
64. Schilpp, Paul Arthur; Friedman, Maurice (eds.), *The Philosophy of Martin Buber*, La Salle, Open Court Publishing, 1967
65. Schmidt, Gilya – *Martin Buber's Conception of Relative and Absolute Life*, în *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, Vol.18, Nr. 2, 2000
66. Silberstein, Laurence J. – *Martin Buber: The Social Paradigm in Modern Jewish Thought*, în *The Journal of American Academy of Religion*, Vol. 49, Nr. 2, 1981
67. Silberstein, Laurence J. – *Martin Buber's Social and Religious Thought. Alienation and the Quest for Meaning*, New York, New York University Press, 1989
68. Singer, Peter (ed.) – *Tratat de etică*, Iași, Polirom, 2006
69. Urban, Martina– *Aesthetics of Renewal. Martin Buber's Early Representation of Hasidism as Kulturkritik* Chicago, University of Chicago Press, 2008
70. Wood, Robert E. - *Martin Buber's Ontology. An Analysis of I and Thou*, Evanston, Northwestern University Press, 1969
71. Zank, Michael – *New Perspectives on Martin Buber*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2006